

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد
دانشکده الهیات

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

عنوان :

بررسی تطبیقی احکام جنین خارج از رحم در فقه امامیه و مذاهب اسلامی

استاد راهنما :

دکتر عباس کلانتری

استاد مشاور :

دکتر سید احمد میرخلیلی

نگارش :

زهرا زارع زردینی

بهار ۹۱

تقدیم به:

تامی یونسندگان طریقت و علم و معرفت

صمیمانه سپاسگزارم...

از کلیه اساتید ارجمندم در طول سال‌های به یادماندنی تحصیل به خصوص اساتید گرانقدری که در

دوران تحصیلات عالی مشوقم بوده و همواره از راه‌های نامی ارزشمندشان بهره‌مند گردیده‌ام.

از استاد گرانقدر "جناب آقای دکتر عباس کلاتری" که در تمامی مراحل انجام این پژوهش

بی‌دریغ و دلسوزانه بارها راهنمایی‌های ارزنده خودیاری رسانم بودند.

از استاد محترم "جناب آقای دکتر سید احمد میرخلیلی" که با سه صدر خویش مشاوره این پژوهش را

بر عهده داشتند.

چکیده

امید به بقا و ادامه نسل برای انسان‌ها امری فطری است و در حقیقت برای او یک نوع کمال محسوب می‌شود. امروز پیشرفت‌های علمی سبب شده است که بسته شدن نطفه انسان و (دیگر حیوان‌ها) از غیر راه طبیعی امکان پذیر گردد؛ لقاح مصنوعی یعنی لقاح خارج از رحمی، یا تولید انسان بیرون از رحم، بدون آمیزش مشروع و یا نامشروع و همچنین تولید درون رحمی انسان، از طریق کاشتن یا تلقیح، از مسائل نوحاسته‌ای است که به اقتضای پیشرفت زمان و دگرگونی‌های علمی مطرح است. با توجه به پیشرفت‌های مذکور رساله حاضر ابتدا به تحقیق درباره احکام جنین می‌پردازد و احکام فقهی حمل را از دیدگاه فقهای شیعه و مذاهب اسلامی بیان میکند و سپس در فصل سوم که مهم‌ترین فصل این رساله می‌باشد به تحقیق درباره گونه‌های باروری و حکم شرعی و فقهی آن می‌پردازد و مشروع یا نامشروع بودن موضوع فرزنددار شدن را با دخالت عامل سومی به صورت اسپرم بیگانه یا تخمک بیگانه یا رحم بیگانه با عنایت به آیات، روایات و فتاوا و آرای اصولی مورد بررسی قرار می‌دهد. در فصل آخر احکام سقط جنین را (که هم شامل سقط جنینی می‌شود که از راه طبیعی به وجود می‌آید و هم سقط جنینی که از راه مصنوعی ایجاد می‌شود) را به صورت تطبیقی مورد بررسی قرار می‌دهد.

واژگان کلیدی: جنین، سقط، لقاح مصنوعی، احکام جنین خارج از رحم، دیدگاه مذاهب

اسلامی.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
تعریف موضوع	۴
ضرورت تحقیق	۴
سؤال اصلی تحقیق	۵
سوالات فرعی تحقیق	۵
فرضیه ها	۵
پیشینه تحقیق	۶

فصل اول : کلیات

۱-۱- مفاهیم	۷
۱-۱-۱- معانی جنین	۷
۱-۱-۱-۱- معنای لغوی جنین	۷
۱-۱-۱-۲- معنای اصطلاحی جنین	۷
۱-۱-۲- مفهوم سقط جنین	۹
۱-۱-۲-۱- سقط جنین در لغت	۹
۱-۱-۲-۲- اصطلاح فقهی سقط جنین	۹
۱-۱-۲-۳- اصطلاح پزشکی سقط جنین	۱۰
۱-۱-۲-۴- انواع سقط جنین	۱۰
۱-۲- جنین خارج از رحم	۱۲
۱-۲-۱- تلقیح مصنوعی	۱۲
۱-۲-۱-۱- تاریخچه پیدایش لقاح مصنوعی	۱۳
۱-۲-۱-۲- پیشینه فقهی تلقیح مصنوعی	۱۴
۱-۲-۱-۳- مسائل فقهی مرتبط با تلقیح مصنوعی	۱۴
۱-۲-۲- رحم جایگزین	۱۸
۱-۲-۲-۱- تاریخچه جایگزینی رحم	۱۸

فصل دوم : مبانی فقهی جنین

۱-۲- مراحل مختلف حمل	۲۲
۲-۲- مدت حمل	۲۲
۳-۲- اهلیت برخوردار بودن جنین از حقوق	۲۵
۴-۲- احکام فقهی حمل	۲۷
۱-۴-۲- وقف بر حمل	۲۷
۲-۴-۲- وصیت بر حمل	۳۱
۱-۵-۲- نظریه فقهی امامیه	۳۱

۳۲	۲-۵-۲-نظریه فقهای اهل سنت
۳۷	۳-۵-۲- علامت زنده متولد شدن حمل
۳۸	۴-۵-۲-دیدگاه اهل سنت
۴۲	۵-۵-۲- مسائل وصیت بر حمل
۴۳	۶-۵-۲- معیار عقد بودن و ایقاع بودن
۴۶	۱-۶-۵-۲-نظریه فقها در ایقاع بودن وصیت
۴۷	۶-۲- ارث حمل
۵۰	۷-۲- نفقه زن مطلقه بر حمل

فصل سوم: مبانی فقهی و حقوقی جنین خارج از رحم

۵۸	۱-۳- تطبیق اصول و ضوابط اجرایی بر مصادیق جنین خارج از رحم
۵۸	۱-۱-۳- لقاح خارج رحمی
۵۸	۲-۱-۳- حمل توسط همسر
۵۸	۱-۲-۱-۳- رحم همسر در زمان زوجیت
۶۰	۲-۲-۱-۳- رحم همسر بعد از طلاق و مرگ
۶۰	۱-۲-۲-۱-۳- باروری بعد از طلاق
۶۲	۲-۲-۲-۱-۳- باروری بعد از مرگ
۶۳	۳-۱-۳- حمل توسط مادر جانشین
۶۳	۱-۳-۱-۳- رحم همسر دوم
۶۵	۲-۳-۱-۳- رحم بیگانه (غیرهمسر)
۶۶	۴-۱-۳- بیان نظریه‌ها
۶۹	۲-۳- گامت یا زیگوت بیگانه
۷۰	۱-۲-۳- انعقاد قرارداد بر گامت بیگانه و بهره‌گیری از آن
۷۰	۱-۱-۲-۳- معامله بر مواد ژنتیکی
۷۳	۲-۱-۲-۳- بهره‌گیری از گامت بیگانه
۷۳	۳-۱-۲-۳- تهیه اسپرم توسط زوجین برای باروری
۷۸	۴-۱-۲-۳- تهیه تخمک برای باروری زوجین
۸۰	۳-۳- نسب و آثار ناشی از باروریهای پزشکی
۸۰	۱-۳-۳- ماهیت نسب
۸۱	۱-۱-۳-۳- منشأ انتساب فرزند به پدر
۸۲	۲-۱-۳-۳- منشأ انتساب فرزند به مادر
۸۲	۲-۳-۳- بیان نظریه ها
۸۵	۴-۳- نسب فرزندان ناشی از اسپرم و تخمک زوجین
۸۵	۱- ۴-۳- فرزندان به وجود آمده بعد از انحلال نکاح
۸۶	۲-۴-۳- فرزندان حاصل از انتقال جنین

- ۳-۴-۲-۱- حمل توسط صاحب تخمک..... ۸۶
- ۳-۴-۲-۲- حمل توسط همسر دوم..... ۸۸
- ۳-۴-۲-۳- حمل توسط زن بیگانه..... ۹۰
- ۳-۴-۳- نسب فرزندان ناشی از اسپرم و تخمک غیر زوجین..... ۹۴
- ۳-۴-۳-۱- فرزندان ناشی از تزریق اسپرم بیگانه..... ۹۴
- ۳-۴-۳-۲- فرزندان ناشی از کشت تخمک در رحم زن..... ۱۰۰
- ۳-۴-۳-۳- فرزندان ناشی از تزریق اسپرم و تخمک بیگانه به رحم زن..... ۱۰۳
- ۳-۴-۳-۴- فرزندان ناشی از باروری آزمایشگاهی..... ۱۰۳
- ۳-۵- حقوق و تکالیف جنین خارج از رحم ۱۰۴
- ۳-۵-۱- فرزند حاصل از زیگوت حمل شده زوجین در رحم صاحب تخمک..... ۱۰۴
- ۳-۵-۱-۱- اهلیت تمتع نطفه ترکیبی زوجین ۱۰۵
- ۳-۵-۱-۲- حق ارث از والدین ۱۰۷
- ۳-۵-۱-۳- صحت وصیت برای حمل ۱۰۹
- ۳-۵-۱-۴- برخورداری از وقف ۱۱۳
- ۳-۵-۱-۵- برخورداری از هبه ۱۱۳
- ۳-۵-۱-۶- اقرار برای حمل ۱۱۳
- ۳-۵-۱-۷- برخورداری فرزند از مطالبه خسارت ۱۱۴
- ۳-۵-۱-۸- برخورداری از حق حضانت ۱۱۴
- ۳-۵-۱-۹- برخورداری از حق نفقه ۱۱۵
- ۳-۵-۲- فرزند به وجود آمده بعد از انحلال نکاح یا مرگ زوج صاحب اسپرم ۱۱۶
- ۳-۵-۳- فرزند حاصل از انتقال جنین ۱۱۷
- ۳-۵-۴- فرزند ناشی از دخالت عامل بیگانه ۱۲۱

فصل چهارم: احکام سقط جنین

- ۴-۱- عوامل سقط جنین ۱۲۴
- ۴-۱-۱- عوامل فردی سقط جنین ۱۲۴
- ۴-۱-۲- عوامل اجتماعی سقط جنین ۱۲۴
- ۴-۲- دلایل حرمت سقط جنین ۱۲۵
- ۴-۲-۱- کتاب (قرآن) ۱۲۵
- ۴-۲-۲- سنت ۱۲۶
- ۴-۲-۳- عقل ۱۲۷
- ۴-۲-۴- اجماع ۱۲۷
- ۴-۳- سقط جنین در فقه ۱۲۸
- ۴-۳-۱- سقط جنین قبل از دمیده شدن روح ۱۲۸
- ۴-۳-۱-۱- اسقاط نطفه و حکم مسأله (عزل)..... ۱۲۹

۱۲۹ ۴-۳-۱-۱-۱- ادله جواز عزل
۱۳۰ ۴-۳-۱-۱-۲- بررسی ادله حرمت عزل
۱۳۱ ۴-۳-۱-۲- از بین بردن نطفه قبل از انعقاد
۱۳۲ ۴-۳-۱-۳- اسقاط حمل در صورت اضطرار
۱۳۲ ۴-۳-۱-۳- ادله جواز سقط حمل در صورت اضطرار
۱۳۳ ۴-۳-۲- سقط حمل بعد از دمیده شدن حیات در آن
۱۳۵ ۴-۳-۲-۱- ادله دفاع از نفس بر قتل جنینی که برای مادرش ضرر دارد
۱۳۸ ۴-۳-۲-۲- احکام اسقاط حملی که دارای بیماری یا نقص عضو باشد
۱۴۱ ۴-۴- سقط جنین از دیدگاه فقه اهل سنت
۱۴۳ ۴-۴-۱- حکم اسقاط عمدی جنین پس از دمیده شدن روح
۱۴۶ ۴-۴-۲- اسقاط عمدی جنین پیش از دمیدن روح
۱۴۶ ۴-۴-۲-۱- مذهب حنفی
۱۴۷ ۴-۴-۲-۲- مذهب مالکی
۱۴۷ ۴-۴-۲-۳- مذهب حنبلی
۱۴۸ ۴-۴-۲-۴- مذهب شافعی
۱۴۸ ۴-۴-۳- تحلیل نظریه‌های اهل سنت در مورد سقط جنین
۱۵۱ نتیجه گیری

از اواخر قرن بیستم شاهد پیشرفت‌های متعدد و چشمگیری در زمینه پزشکی تولیدمثل بوده‌ایم از مهم‌ترین و بحث‌انگیزترین این موارد، می‌توان به تولد اولین فرزند حاصل از لقاح خارج از رحمی در سال ۱۹۷۸ اشاره کرد. شاید تا سه دهه قبل، ناباروری هر یک از زوجین به منزله یک مسیر بن‌بست و انقطاع نسل محسوب می‌گردید، ولی درک بشر از پدیده‌های زیستی و روند تولیدمثل، مسیرهای متعددی را فراسوی زوج‌های نابارور قرار داد. شناسایی علل ناباروری و گسترش تدریجی تکنیک‌های درمان ناباروری از تحریک تخمک گذاری IVF تا اهدای گامت، اهدای جنین و رحم جایگزین امکان درمان بیشتر ناباروری‌ها را که تا سه دهه قبل دست نیافتنی به نظر می‌رسید، فراهم ساخت؛ هرچند این روش‌های درمانی، پیشرفت‌های خیره‌کننده‌ای را در حوزه‌های پزشکی به دنبال داشت، ولی در عرصه‌های مختلف باورهای مذهبی، اخلاقی، جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و حقوقی موجب بروز پرسش‌ها و مشکلاتی گردید که بسیاری از موارد همچنان بی‌جواب مانده و نیازمند مطالعات همه‌جانبه و تحقیقات گسترده است. آنچه مسلم است استفاده از این روش‌ها نیازمند پاسخ به موارد فوق و فراهم شدن بستر فرهنگی اجتماعی، اعتقادی حاکم بر جامعه است که تا قبل از ابداع این تکنیک‌ها، جایگاهی را به خود اختصاص نداده است.

به طور کلی بحث تولیدمثل حساسیت و محدودیت‌های قانونی و شرعی و اجتماعی خاصی را در فتاوا و قوانین و فرهنگ اسلامی دارد. این تحولات و پیشرفت‌ها، به ویژه در باروری با دخالت عامل بیگانه، دیدگاه‌های مختلف اخلاقی، شرعی و قانونی را در رد یا پذیرش آن فراهم آورده و در این ارتباط نقش مذهب به عنوان عاملی تعیین‌کننده در مباحث مربوط به حقوق تولیدمثل مورد توجه قرار گرفته است. فناوری جدید با سرعتی سرسام‌آور به پیش می‌رود و در این رابطه فتاوا و قوانین و محدودیت‌های اخلاقی نیاز به اظهارنظر و تدوین دارد.

تلقیح مصنوعی یکی از مسائل نو پیدا است که پیشرفت دانش پزشکی آن را به عرصه فقه و حقوق کشانده است و از آنجا که قوانین و مقررات حقوقی ما ریشه در احکام مذهبی دارد، هیچ حقوقدان و اندیشمندی در دانش حقوق، نمی‌تواند بدون بهره‌مندی از این منبع عظیم، در جهت

قانونی کردن چنین مسائل جدیدی گام بردارد. بلکه نخست باید فقها جواز شرعی آن را تأیید و حکم وضعی آن را روشن کنند و سپس به صورت ماده یا مواد قانونی درآید.

فصل اول : کلیات

تعریف موضوع

تعریف‌های گوناگونی برای جنین خارج از رحمی (باروری‌های پزشکی) ذکر شده است که بهترین آن‌ها این است: (آمیختن اسپرم مرد و تخمک زن در رحم زن یا خارج رحم به کمک ابزار پزشکی و بدون نزدیکی طبیعی).

در این تحقیق ضمن بررسی مختصر از دیدگاه پزشکی، جنبه‌های گوناگون فقهی آن به طور تفصیلی و در بعضی موارد جنبه حقوقی آن بررسی می‌شود.

ضرورت تحقیق

یکی از پدیده‌های دانش پزشکی باروری‌های پزشکی است، این رخداد نسبت به ره‌آوردهای دیگر علمی امتیاز خاص دارد و از جنبه‌های گوناگون جنین‌شناسی، روان‌شناسی و در نهایت از دیدگاه فقهی و حقوقی قابل بررسی است.

مسئله نحوه هماهنگی فقه و حقوق اسلامی از یک سو و مقتضیات زمان از سوی دیگر دغدغه اصلی همه اندیشمندان مسلمان قرن حاضر بوده است؛ به ویژه اهتمام به نهاد خانواده در میان جوامع و ملل سبب گردیده که این دغدغه تشدید شده و توجه خاصی به آن مبذول شود، زیرا عامل بنیادین بقای اجتماع انسانی نظام خانواده است و اختلال در کارکردهای آن، مانند وظایف زناشویی، هویت و شخصیت انسانی را نه تنها با مشکلات بی‌شماری مواجه می‌کند، بلکه در مواردی سبب نابودی می‌گردد. بنابراین، فقه و حقوق جهت حفظ و قداست این نهاد و پایداری نظم جامعه، ناگزیر به اداره و تنظیم آن به وسیله مقررات هستند و این مقررات به تنهایی کافی است که این دو رشته همراه این مسائل و آثار خاص نوظهور آن گام بردارند و یا چون لایه‌ای آن را دنبال کنند.

به اضافه، اگر رابطه زناشویی به یکی از اهداف مهم خود، یعنی تولید نسل و تولد کودک نینجامد، کانون خانواده به سردی و بی‌مهری می‌گراید و به تدریج از جدایی و طلاق که امری مشروع و قانونی، اما تلخ است، سخن به میان می‌آید. در این میان گاه راهی جز طلاق برای

جلوگیری از گسستن حلقه عاطفی خانواده وجود ندارد. لذا پاسخ فقها و حقوق دانان را می‌طلبید و این پاسخ تنها در پرتو نگرش‌های اصولی به تمام روش‌های دیگر (غیر طلاق و جدایی) ممکن است. یکی از این روش‌ها، باروری پزشکی است که تحقیق حاضر متکفل بررسی آن است و امید دارد به اهداف زیر دست یابد:

- ۱- تبیین جایگاه فقهی و حقوقی جنین خارج از رحم
 - ۲- کشف خلأها و موانع شرعی و قانونی جنین خارج از رحم
 - ۳- ارائه راه‌حل‌های شرعی و قانونی در برای گسترش آن
- پیرو این اهداف فایده‌ها و ثمره‌های زیر به دست خواهد آمد.
- ۱- حل یکی از معضله‌های جامعه، یعنی خاموشی خانواده نابارور
 - ۲- بهره‌گیری از نتایج آن در وضع و تدوین قوانین برای مراکز ناباروری

سؤال اصلی تحقیق

۱- آیا فرزند به دنیا آمده به شیوه باروری پزشکی مشروع و قانونی است و حقوق و تکالیف این فرزندان چیست؟

سؤال‌های فرعی تحقیق

- ۱- آیا جنین اهلیت برخوردار از حقوق را دارد؟
- ۲- آیا سقط جنین در فقه و حقوق دارای ضمانت اجرا است؟

فرضیه‌ها

- ۱- اهلیت تمتع و استیفای جنین در فقه و مذاهب خمس پذیرفته شده است.
- ۲- حق حیات برای جنین در فقه و حقوق امری مسلم است و سلب حیات دارای ضمانت اجرا است.

۳- با بهره گیری از مواد قانونی، قواعد عمومی، منابع و ادله فقهی و اصول کلی حقوق می توان راه حل های مناسب به مسائل حقوقی نوظهور برآمده از تلقیح مصنوعی ارائه نمود.

پیشینه تحقیق

با توجه به جستجوهای انجام گرفته در این زمینه، پژوهش مستقلی با این عنوان صورت نگرفته است البته گفتنی است که این خصوص مقاله های زیادی به چاپ رسیده است که در بعضی از آن ها اشاره سطحی و کوتاهی به روش تولیدمثل برای دیگری شده است و به صورت اختصار در مورد نسب مادری طفل متولد شده در اثر استفاده از این روش، بحث گردیده است.

از جمله این مقالات عبارتند از :

۱- تزریق اسپرم مرد اجنبی در رحم زن، نوشته محمدرضا سیستانی، ترجمه محمدرضا ولی زاده.

۲- روش های کمکی تولیدمثل در حقوق اسلام، نوشته دکتر سعید نظری توکلی.

۳- مبانی فقهی و بایسته های قانون «نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور»، نوشته دکتر محمدحسن صادقی مقدم.

ولی در این پروژه سعی شده است مطالب و نکاتی را که تاکنون پیرامون آن بحث جامع و

کاملی مطرح نشده است به صورت دقیق تر مورد بررسی قرار دهد

فصل اول: کلیات

۱-۱- مفاهیم

باتوجه به اینکه موضوع مورد بحث در مورد جنین خارج از رحم میباشد برای این منظور ابتدا جنین را در لغت و اصطلاح معنا میکنیم.

۱-۱-۱- معانی جنین

۱-۱-۱-۱- معنای لغوی جنین

جنین بر وزن فَعِيل و اسم مفعول و از ریشه جَنَّ به معنی پوشیده و مستور است^۱ و به بچه در شکم مادر از آن جهت «جنین» گفته می‌شود که در رحم مخفی است.^۲

جنین در قرآن کریم نیز به همین بکار رفته است: «وَ اِذْ اَنْتُمْ اَجْنَّةٌ فِی بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ»^۳ و هنگامی که در رحم مادرهایتان بودید.

۱-۱-۱-۲- معنای اصطلاحی جنین

ارائه تعریف اصطلاحی جنین در فقه امامیه و حقوق ایران در بادی امر ساده به نظر می‌رسد و حتی می‌توان اظهار داشت که معنای لغوی و اصطلاحی آن، نه تنها در فقه بلکه در حقوق نیز یکسان است. با وجود این در کلام و کتب فقهای امامیه مبحث خاصی به جنین و احکامش اختصاص نیافته و بر همین اساس، تعریف دقیق و روشنی از جنین ارائه نشده است و فقط برای مثال شهید ثانی با ارائه تعریف کلی از جنین می‌گوید: «جنین به فرزند گفته می‌شود، تا زمانی که در رحم است»^۴.

این تعریف با معنای لغوی کاملاً مطابقت دارد. از آنجا که مبنای حقوق ایران، فقه امامیه است، در مجموع قوانین ایران نیز تعریف خاصی از جنین ارائه نکرده است و فقط در مواد مربوط به جنین، در یکی دو مورد شرط خاصی - برای تمتع جنین از حقوقی چون ارث، وصیت و هبه و... بر

۱- خرمشاهی، بیاه الدین، دایره‌المعارف تشیع، نشر شهید سعید محبی، ج ۵، تهران ۱۳۸۱ ص ۴۹۴.

۲- ابن منظور، جمال الدین محمد، لسان العرب، چاپ اول: بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۶ق، ج ۱۳، ص ۱۷۵.

۳- سوره نجم، آیه ۳۲.

۴- عاملی، زین الدین بن علی العاملی (شهید ثانی)، مسالک الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام، چاپ اول: قم، موسسه معارف اسلامی، ۱۴۱۶ق، ج ۸، ص ۲۰۹.

می‌شمرد و یا در قانون مجازات در باب دیه سقط جنین، دیه شش‌گانه‌ای را در مقابل جرم سقط جنین بیان می‌دارد، بر اساس ماده «۴۸۷» قانون مجازات اسلامی و ماده «۹۵۷» قانونی مدنی، می‌توان به تعریفی که مد نظر قانون‌گذار بوده است، پی برد. این تعریف می‌تواند به این نحو باشد: «جنین همان نطفه استقراریافته در رحم مادر است که آغاز زندگی‌اش همان زمان استقرار یافتنش است و پایان جنین بودنش، ورود به مرحله جدید یعنی اطلاق طفل بر آن در لحظه قبل از ولادت است»^۱.

اما این تعریف با وجود ماده (۸۷۵) قانون مدنی قابل‌خنده است، زیرا با توجه به این ماده، باید آغاز مرحله جنینی را انعقاد نقطه بیان داشت همچنان که در کلام دکتر سید حسن امامی چنین آمده است (حمل زمانی گفته می‌شود که منی وارد رحم زن شود و بین تخم‌ذکور و تخم‌اناث، امتزاج حاصل گردد که آن را لقاح نیز می‌گویند، لقاح بلافاصله پس از ورود منی در رحم حاصل نمی‌شود، بلکه مدتی لازم است تا امتزاج به وجود آید و گاه اتفاق می‌افتد که تا حدود مدت دو ساعت پس از نزدیکی انجام می‌گیرد^۲. در بیان صریح‌تری در کتاب (مبسوط در ترمینولوژی) حقوق گفته شده است: آغاز حمل از زمان انعقاد نطفه است و پایان آن لحظه‌ای قبل از ولادت است^۳. در حالی که ممکن است نطفه انعقاد یافته در اثر عوامل مختلفی به مرحله جایگزینی و استقرار در رحم نرسد و از بین برود و دفع شود همچنان که واضح است در این گونه موارد نه در عرف و نه در حقوق، سقط جنین به آن اطلاق نمی‌شود و حتی آنچه به ذهن متبادر می‌شود نیز چنین نیست. لذا بهتر است در تعریف جنین (حمل) آغاز حمل را استقرار نطفه در رحم بدانیم و ماده ۸۷۵ قائل مدنی را هم شرطی برای دفاع بهتر و میسر تر از حقوق مالی جنین عنوان کنیم؛ چرا که اگر در مورد ماده ۸۷۵ ق.م قانون به استقرار نطفه در رحم مادر شویم و از سوی دیگر چون بنا بر علم زیست‌شناسی از زمان انعقاد نطفه تا آغاز مرحله جایگزینی آن در رحم تقریباً هفت روز فاصله است، جنین را از حق واقعی‌اش، علی‌الخصوص در باب ارث محروم ساخته‌ایم.

۱- شهیدی، مهدی، مقاله «وضعیت حقوقی کودکان آزمایشگاهی» روش‌های نوین تولیدمثل انسانی از دیدگاه فقه و حقوق، چاپ اول، سمت، تهران، ۱۳۷۴، ص ۱۴۲.

۲- امامی، حسن، حقوق مدنی، چاپ ششم: انتشارات اسلامی، تهران، ۱۳۷۱، ج ۴، ص ۱۵۲.

۳- جعفری‌لنگردوی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ پنجم، گنج دانش، تهران، ۱۳۷۰، ص ۵۲-۴۲.

۱-۱-۲- مفهوم سقط جنین

۱-۱-۲-۱- سقط جنین در لغت

کلمه سقط در لغت به معنی افتادن، سقوط کردن، انداختن، خارج شدن، از بین رفتن و واقع شدن است^۱ و سقط «به کسر سین» به معنای فرزند ناقص است^۲.

۱-۱-۲-۲- اصطلاح فقهی سقط جنین

سقط جنین به معنی خارج شدن جنین از رحم مادر، قبل از کامل شدن آن است. به عبارت دیگر اگر جنین قبل از پایان دوره حمل و کامل شدن، به صورت مرده از رحم خارج شود، می‌گویند سقط شده است. نظر به معنای مذکور سقط در اصطلاح فقه به همان معنای لغوی است با این فرق که سقط در لغت دارای معنای عام است ولی در اصطلاح فقه برای سقط جنین به کار می‌رود. سقط جنین عمدی به معنای پایان بخشیدن به بارداری به وسیله دارو یا عمل جراحی پیش از زمانی است که جنین بتواند زنده زاده شود و در نتیجه سقط، پایان دادن به حاملگی قبل از موعد طبیعی است؛ خواه قبل از دمیده شدن روح یا بعد از آن باشد و خواه بر اثر جنابت بر یکی باشد یا بر هر دو. بر همین اساس در فقه به جای سقط جنین از تعبیر اسقاط جنین یا حمل استفاده می‌شود^۳.

۱-۱-۲-۳- اصطلاح پزشکی سقط جنین

سقط جنین در اصطلاح پزشکی عبارت است از خروج یا اخراج جنین پیش از آنکه قابلیت حیات مستقل داشته باشد. با توجه به اینکه از نظر پزشکی، جنین قبل از شش ماهگی قادر به ادامه حیات مستقل نیست، بنابراین اگر تا قبل از ماه ششم بارداری، جنین از رحم خارج شود، آن را سقط تلقی می‌کنند و از ماه ششم به بعد، چنانچه جنین زنده به دنیا بیاید ولی به دلیل نارس

۱- طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، ناشر: دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۲۸۶.

۲- همان، ج ۲، ص ۳۸۵.

۳- خرمشاهی، بهاء‌الدین، دایره المعارف تشیع، پیشین، ج ۹، ص ۱۹۹.

بودن زنده نماند، سقط جنین صدق نمی‌کند، زیرا جنین وقتی سقط می‌گردد که داخل رحم مرده باشد^۱.

در اصطلاح سازمان پزشکی قانونی نیز سقط جنین عبارت است از خارج شدن حاصل بارداری از رحم، در حالی که موجود تکوین یافته قادر به زندگی در خارج رحم نباشد یعنی ختم حاملگی قبل از آنکه جنین قابلیت زندگی مستقل پیدا کرده باشد که معمولاً تا هفته بیستم حاملگی این عنوان قابل تحقق است^۲. بنابراین از نظر پزشکی مهم این است که جنین سقط شده نتواند مستقل از مادر به زندگی خود ادامه دهد. لذا اگر جنین قبل از موعد از رحم مادر خارج شود ولی با دستگاه‌های پزشکی مخصوص بتوان آن را زنده نگه داشت سقط جنین صدق نمی‌کند.

۱-۱-۲-۴- انواع سقط جنین

سقط جنین به اعتبارات مختلف دارای تقسیم‌بندی‌های متعددی است :

الف) تقسیم‌بندی به اعتبار عنصر قانونی و مجازات‌های مترتب بر آن که به سقط جنین مستوجب قصاص، دیه و تعزیر تقسیم می‌شود.

ب) تقسیم‌بندی به اعتبار عنصر معنوی جرم که به سقط جنین عمدی، غیر عمدی و خطای محض تقسیم می‌شود.

ج) تقسیم‌بندی از نظر سازمان پزشکی قانونی که شایع‌ترین تقسیم‌بندی است و به سقط جنین طبیعی (عادی، اتفاقی)، طبی (پزشکی) و جنایی (ضربه‌ای؛ اعم از عمدی و شبه عمدی) تقسیم می‌شود^۳.

همان‌گونه که اشاره شد سقط از نظر سازمان پزشکی قانونی به اخراج عمدی یا خروج خود به خود حمل پیش از موعد طبیعی وضع حمل، اطلاق می‌شود. بنابراین با توجه به این تعریف سقط جنین به دو دسته ارادی و غیرارادی تقسیم می‌شود.

۱- عباسی، محمود «حقوق پزشکی» مجموعه مقالات، انتشارات حقوقی، تهران، ۱۳۷۹، ص ۶۷.

۲- قضایی، صمد، پزشکی قانونی، ناشر: دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، ص ۵۳۶.

۳- عباسی، محمود، حقوق پزشکی مجموعه مقالات، پیشین، ص ۷۳.